

BEGRAAFPLAATSEN IN EUROPA

THEMA 8 - DODENDANS

De Dodendans ontstond in de late Middeleeuwen en ontwikkelde zich, vooral onder invloed van de pest, tot een apart genre in beeld en geschrift. Net als de pest verspreidde het fenomeen zich over heel Europa, de belangrijkste werken ontstonden in Frankrijk en de Duitstalige gebieden.



Kassel-Museum

Meestal gaat het in de Dodendans om een symbolische uitbeelding van de macht van de Dood over de mens, waarbij vertegenwoordigers van de verschillende maatschappelijke standen worden meegevoerd in een reidans naar het graf.

DE GROTE GELIJKMAKER

De dood is de grote gelijkmaker. *Palida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas regumque turres* (de bleke dood klopt met gelijke kloep aan de hutten der armen en aan de paleizen der rijken), zei Horatius al (Carm. 1, 4, 13). De afbeelding gaat vaak vergezeld van tekst, een dialoog tussen de (nog) levende en de Dood. De Dood wordt als geraamte afgebeeld, speelt op een instrument, meestal fluit, en voert als attributen vaak een zeis of zandloper mee.

De oudste afbeeldingen hadden de vorm van muurschilderingen op kerkhoven en in kerken en kloosters. Als één van de eerste afbeeldingen wordt de Dodendans uit 1425 op de muur van het Cimetière des Innocents in Parijs genoemd. Andere beroemde dodendansen bevonden zich in het klooster bij de St. Paul's Cathedral in Londen (ca. 1435) en op de kerkhofmuur van het Dominicaner klooster in Bazel.

Tegen het eind van de 15^e eeuw begon de Dodendans ook in boekvorm te verschijnen. De meest beroemde Dodendans is van Hans Holbein uit 1538, waarin hij in 53 houtsneden de hele standenmaatschappij door de Dood de dood in laat 'dansen'.



Hans Holbein der Jüngere - Grosser Totentanz

WAT JULLIE ZIJN WAREN WIJ, WAT WIJ ZIJN WORDEN JULLIE

De uitbeelding van de Dodendans komt waarschijnlijk voort uit een combinatie van de christelijke levensvisie met oudere heidense opvattingen en gebruiken. Het idee van de reidans doet denken aan een oud Germaans volksgeloof dat de doden 's nachts op de begraafplaats dansen en als ze de kans krijgen de levenden in hun dans betrekken. Het waren vooral de Dominicanen die als boetepredikers na de pest van 1348 de Dodendans in omloop brachten. Er worden meer bronnen genoemd van de Dodendans. De voornaamste zijn een legende en diverse 'levende' dodendansen.

De legende van de drie levenden en de drie doden zou stammen uit de Arabische wereld en via Italië in Europa terecht zijn gekomen. In het verhaal vinden drie mannen op jacht hun eigen lichaam dat in staat van ontbinding verkeert. De drie doden roepen de drie levenden toe: wat jullie zijn waren wij, wat wij zijn worden jullie.



dodendans op een expositie over de dood in Middelburg

'LEVENDE' DODENDANSEN: NEMINI PARCO

Bij diverse gelegenheden in het kerkelijk jaar werden 'levende' dodendansen opgevoerd tijdens processies of optochten, zoals met Carnaval, Allerzielen of de Goede Week. Zo wordt op Witte Donderdag in het Catalaanse Verges nog ieder jaar door de bewoners een passiespel opgevoerd, bijzonder omdat alleen in Verges in het passiespel een dodendans wordt opgevoerd, die ook meedanst in de processie na afloop. Mannen gekleed in skeletpakken dansen met een askommetje, een klok zonder wijzers, een zeis en een vlag met de teksten: *nemini parco* (ik spaar niemand) en *lo temps est breu* (de tijd is kort).

MEMENTO MORI

In de barokperiode duikt het dodendansmotief weer op. Naast alle uitbundigheid van het leven, dat tot uitbeelding komt in weelderige kunstuitingen, wordt de barok ook gekenmerkt door het besef van het *Memento Mori*, wat spreekt uit de Dodendans. *Omnes quoque morimur, / es sei gleich morgen oder heut, / sterben müssen alle Leut* (wij moeten allemaal sterven, of het vandaag of morgen is, iedereen moet sterven), aldus boeteprediker Abraham a Santa Clara.

DUITSLAND & OOSTENRIJK

Veel Dodendansen zijn verdwenen, van andere zijn fragmenten in musea terechtgekomen. Er zijn nog plaatsen waar een dodendans is te zien, maar nauwelijks meer op begraafplaatsen. Eens sierde de dodendans van Dresden de muur van het Inneren Neustädter Friedhof, sinds 1991 hangt het gerestaureerde reliëf met 27 figuren in de Dreikönigskirche. In de klassieke reivolgorde dansen eerst de kerkelijke vertegenwoordigers achter de dood, gevolgd door de wereldlijke machthebbers en het gemene volk.

Het Museum für Sepulkralkultur in Kassel bezit de *Zizenhausener Totentanz*, bestaande uit 42 terracotabeeldjes, vervaardigd door Anton Sohn ca. 1820-30 en gebaseerd op de Basler Totentanz.

In de Toten- oder Seelenkapelle op het St. Petersfriedhof in Straubing vinden we een mooi voorbeeld van een barokke Dodendans. In 44 taferelen heeft Felix Hölzl in 1763 op de wanden van het voormalige knielhuis ieders toekomstig lot afgebeeld met versjes onder de plaatjes.



Dresden - Dreikönigskirche



Kassel-Sepulkralkulturmuseum



Straubing - St. Petersfriedhof

ZWITSERLAND

In Zwitserland zijn nog een aantal dodendansen te bewonderen, of in een museum of in het echt.

In Luzern verbonden vroeger drie overdekte houten bruggen over de rivier de Reuss het oude en nieuwe gedeelte van Luzern met elkaar. Nu zijn er nog twee, de Kapellbrücke en de Spreuerbrücke, die allebei in hun gevelvelden zijn voorzien van beschilderingen. Op de Spreuerbrücke bevinden zich nog 45 van de oorspronkelijke 67 beschilderde panelen met een unieke dodendans, uitgevoerd in 1616-1637 onder leiding van schilder Kaspar Meglinger.



Luzern - Spreuerbrücke mit Totentanz

Eens was de Basler Totentanz beroemd. Rond 1440 werd hij geschilderd op de muur van het kerkhof van de Dominicaner Predigerkirche. Na diverse restauraties en/of lichte bewerkingen in de daarop volgende eeuwen werd het restant in 1805 afgebroken. Enkele brokjes muur werden gered en zijn nu te zien in de Barfüsserkerche, die nu het Historisch Museum van Basel herbergt. In het museum zijn naast de fragmenten van de Basler Totentanz ook prenten van andere dodendansen te zien evenals beeldjes van de Basler Totentanz en een aquarelkopie uit 1806 van Johann Rudolf Feyerabend.



aquarelkopie Basler Totentanz (1806)

dodendans verbeeld

Totentanz - Revolutionszeit (1803)

MINI-DODENDANS



Een prachtig voorbeeld van een mini-dodendans vinden we op het Sankt-Sebastiansfriedhof in Salzburg. Beeldhouwer Hans Conrad Asper heeft in reliëf op het graf van de familie Kurz von Goldenstein in 1622 aan de voeten van de Dood als transi met zandloper en zandloper de hoofdeksels van de verschillende standen afgebeeld, links de geestelijke en rechts de wereldlijke.

Soms vinden we op een begraafplaats een mini-dodendans, waarin de Dood met slechts één persoon danst. Op het Zentralfriedhof in Wenen heeft Alfred Hrlidcka op het graf van zijn vrouw Barbara († 1995) een intrigerend en fascinerend beeld gemaakt. De sculptuur verbeeldt een vrouw in een nauwe omarming met een doodsskelet, een vrijage met de Dood.



Salzburg - Sankt-Sebastiansfriedhof

Wenen - Zentralfriedhof

DE DOOD DANST VOORT

Soms kom je onverwacht een dodendans(je) tegen, zoals op Isola Bella in de Lago Maggiore of op de muur van het museum in Kassel. Ook hedendaagse kunstenaars maken nog gebruik van dit thema, getuige de projectie van de dodendans op de tentoonstelling *Afterlife - kunst over de eindbestemming* in 2011/12 in Museum Tot Zover in samenwerking met De Nieuwe Ooster.



Isola Bella



Afterlife



Kassel